POLJSKO-SRPSKE KNJIŽEVNE VEZE DEJANA AJDAČICIA I HISTORIA RECEPCJI LITERATURY SERBSKIEJ W POLSCE ORAZ POLSKIEJ W SERBII

PIOTR MIROCHA
Jagiellonian University in Krakow

DEJAN AJDACIC'S *POLISH-SERBIAN LITERARY RELATIONS* AND THE RECEPTION HISTORY OF SERBIAN LITERATURE IN POLAND AND POLISH LITERATURE IN SERBIA. A review of: Ajdačić, Dejan. *Polish-Serbian Literary Relations. Translations and Reception* (*Poljsko-srpske književne veze. Prevodi i recepcija*). University of Gdansk Press, 2021, 124 pp. ISBN 978-83-8206-249-6. Particular attention is paid to the perspective of reception history of Polish-Serbian literary contacts throughout history.

Keywords: Polish-Serbian literary relations, comparative literature, reception history, Dejan Ajdačić

Polsko-serbskie kontakty literackie są przedmiotem badawczym zaskakująco obszernym, a z drugiej strony – nierzadko trudno uchwytnym, o przejawach rozproszonych w czasie i przestrzeni. Tym bardziej wartościowa jest nowa publikacja *Poljsko-srpske književne veze. Prevodi i recepcija* (*Polsko-serbskie kontakty literackie. Przekłady i recepcja*) autorstwa Dejana Ajdačicia (2021). Jak wskazuje tytuł, celem tej zwięzłej, liczącej 124 strony książki, jest przedstawienie przeglądu przekładów literatury serbskiej na język polski, a także literatury polskiej na język serbski – przy uwzględnieniu kontekstu chronologicznego i gatunkowego. Opracowanie jest także próbą uwzględnienia dynamiki aktywności tłumaczeniowej, odwołującą się do teorii recepcji. Zgodnie z deklaracjami autora, najważniejszą grupę docelową stanowią tłumacze literatury (s. 7), ale nietrudno zauważyć, że wiele pożytku może z niej czerpać publiczność dużo szersza: serbiści, poloniści czy filolodzy w ogóle.

Rdzeniem książki są dwie symetryczne części – rozwiązanie to wprowadzono z myślą o wygodzie czytelnika, ponieważ Ajdačić otwarcie dowodzi, że recepcja literatury serbskiej w Polsce oraz polskiej w Serbii nigdy nie były symetryczne:

> Przyczyny nierównej wymiany dzieł literackich za pośrednictwem tłumaczeń zależały od względnej otwartości bądź zamkniętości prądów kulturowych i literackich, a także od potrzeb własnej kultury. (s. 99)

Pierwsza z dwóch zasadniczych części książki dotyczy polskich przekładów literatury serbskiej. W rozdziałach, składających się na nią, poruszono kwestie antologii, serii wydawniczych, a także czasopism, szczególnie chętnie udostępniających łamy tłumaczeniom literatury serbskiej i badaniom jej poświęconym; omówiono także rolę pracy tłumaczy. Większość rozdziału wypełnia przegląd bibliograficzny przekładów, podzielony na chronologiczne podrozdziały, począwszy od literatury średniowiecznej, przez wiek XVIII, literaturę ludową, romantyzm, realizm, modernizm i międzywojnie, awangardę, poezję XX wieku, prozę powojenną oraz twórczość po roku 1990. Przegląd ten uzupełniony jest o podrozdziały dotyczące literatury gatunkowej – literatury fantastycznej, kobiecej, dziecięcej i aforystyki. Odrębnego ujęcia doczekało się funkcjonowanie dramatów serbskich na polskim polu literackim – z podrozdziałami poświęconymi występom serbskich zespołów teatralnych w Polsce, sztukom serbskim wystawianym przez polskie zespoły, a także dramatom serbskim wydanym w Polsce w formie książkowej. Część tę zamyka przegląd motywów serbskich w literaturze polskiej, w pewien sposób otwierający nową perspektywę na kwestię wzajemnych kontaktów literackich.

W analogicznej części poświęconej recepcji literatury polskiej w Serbii przyjęto podobne założenia – w pierwszej kolejności uwzględnione są zatem rozdziały dotyczące antologii, serii wydawniczych i czasopism, a także działalności tłumaczy. Po tym następuje przegląd bibliograficzny, co do zasady o charakterze chronologicznym, a uzupełniony o omówienie tłumaczeń science fiction i fantastyki, nowszej poezji polskiej, literatury emigracyjnej oraz dziecięcej. Również i tu osobno ujęte zostały dramaty polskie, a podrozdziały dotyczące dramaturgii poświęcono występom polskich teatrów w Serbii, polskim sztukom teatralnym wystawianym na południu, a także serbskim wydaniom polskich dramatów. Część ta została zamknięta krótkim przeglądem motywów polskich w literaturze serbskiej.

Ten rdzeń książki poprzedzony jest zwięzłymi rozważaniami wstępnymi. Przede wszystkim przedstawiona jest teoria recepcji niemieckiego romanisty, Hansa Roberta Jaussa (1978; 1999), do której odwołuje się autor. Postulaty estetyki recepcji, zakładają aktywny, dialektyczny stosunek między literacką produkcją i recepcją, a także aktywną rolę czytelnika *w sukcesywnej konkretyzacji znaczenia dzieła w ciągu dziejów* (Jauss 1999: 268), co w praktyce pozwala na konceptualizację rekonstrukcji:

> […] stosunków recepcji i wymiany między narodami i między epokami przeszłości i teraźniejszości, które w dziedzinie obcowania ze sztuką zawsze były możliwe, często nawet wbrew barierom religijnym czy politycznym. (Jauss 1999: 275)

Niewątpliwie książka Ajdačicia stanowi dowód na słuszność tej koncepcji w odniesieniu do związków literackich polsko-serbskich. Innemu teoretykowi ważnemu z punktu widzenia perspektywy na kontakty literackie przyjętej w omawianej publikacji, Karlowi Robertowi Mandelkowowi (1978; 1980), koncepcja estetyki recepcji pozwoliła na sformułowanie postulatu *rekonstrukcj[i] horyzontu oczekiwań towarzyszącego tworzeniu i recepcji dzieła* (Mandelkow 1980: 251). Ściślej rzecz ujmując, *horyzont oczekiwań* – kluczowe pojęcie stosowanej teorii – można rozpatrywać pod trzema aspektami: horyzontu oczekiwań epoki, dzieła i autora (Mandelkow 1980: 252–253). Czynniki kształtujące recepcję dzieł w ramach jednej kultury – redaktorów, wydawców, księgarzy, krytyków – Ajdačić uzupełnia o tłumaczy, których rola nie sprowadza się do pośredniczenia między językami, jako że mają oni niebagatelny wpływ na popularyzację opus tłumaczonych autorów, gatunków i całych wycinków historii literatury (s. 10).

Dokonując przeglądu polsko-serbskich związków literackich, Dejan Ajdačić czyni szereg istotnych obserwacji dotyczących charakteru dynamiki recepcji literatury serbskiej w Polsce oraz polskiej w Serbii. Zauważa, że to myśl Johanna Gottfrieda Herdera pod koniec XVIII wieku o roli Słowian w historii dała impuls do pierwszych ściślejszych polsko-serbskich związków literackich (s. 9).

Pierwszym i jednocześnie bardzo intensywnym ich przejawem była recepcja serbskiej epiki ludowej wśród Polaków, przede wszystkim dzięki wykładom paryskim Adama Mickiewicza (s. 30). W Serbii polskie pieśni ludowe były wówczas nieznane (s. 66), toteż Ajdačić stwierdza istnienie asymetrii w zainteresowaniach folklorem serbskim wśród Polaków i polskim wśród Serbów.

W Polsce natomiast w swoim czasie nie doczekali się szerszej recepcji serbscy romantycy (s. 32). Świadczy to o kolejnej asymetrii – wprawdzie oprócz Adama Mickiewicza i jego wykładów paryskich, recepcja polskiej poezji romantycznej w Serbii była nikła: *[…] dla Serbów Słowacki, Krasiński, Zaleski, Malczewski – inni polscy romantycy pozostają prawie nieznani* (s. 68). Jednakże popularność zyskała polska romantyzująca proza, zwłaszcza nowele historyczne *[…] z elementami intryg przygodowych i miłosnych* (s. 67) – reprezentowana przede wszystkim przez Michała Czajkowskiego.

Takie preferencje wpływały na profil recepcji literatury polskiej wśród Serbów przez dłuższy czas. Spośród pisarzy polskiego realizmu największą popularność zyskał Henryk Sienkiewicz – który, jak zauważa Dejan Ajdačić, *przedłużył tak tematyczną, jak i stylistyczną linię*

popularnych wcześniej Czajkowskiego i Kraszewskiego (s. 73). Pisarze tacy jak Bolesław Prus czy Władysław Reymont na długo pozostali w cieniu Sienkiewicza (s. 73). Interesującym faktem konstatowanym przez Ajdačicia jest rola przekładów z literatury polskiej (Maria Konopnicka, Eliza Orzeszkowa, Maria Rodziewiczówna) w prezentowaniu głosów kobiecych, w ówczesnej literaturze serbskiej praktycznie nieobecnych (s. 72).

W polskiej recepcji serbskiego realizmu obecne są natomiast istotne braki, zresztą nie tylko wśród współczesnych – *również późniejszym polskim znawcom literatury serbskiej umknęło dzieło Simy Matavulja czy komedie Branislava Nušicia, prezentujące znaczną wartość artystyczną* (s. 33). Szukając uzasadnienia tego faktu w horyzontach oczekiwań odbiorców, Ajdačić przypuszcza, że polskiej publiczności wystarczała rodzima historyczna proza przygodowa, twórczość pozytywistów, a także przekłady literatur francuskiej i rosyjskiej (s. 33).

Większe zainteresowanie literaturą serbską wśród Polaków można było zaobserwować dopiero po I wojnie światowej i odbudowie państwa polskiego. Dejan Ajdačić zauważa, ze fakt ten koreluje zarówno z infrastrukturą literacką, jak i oczekiwaniami publiczności: *[w]tedy to otwiera się najwięcej słowiańskich periodyków, a redaktorów i czytelników najbardziej interesuje literatura współczesna* (s. 34). Publikowane są wiersze serbskich symbolistów, opowiadania Ivo Andricia, ale także Miloša Crnjanskiego i Veljka Petrovicia. Natomiast wśród Serbów publikowani są Kazimierz Przerwa-Tetmajer, Adam Asnyk, Leopold Staff czy Bruno Jasieński (s. 74–75). Dejan Ajdačić dostrzega również luki w recepcji: *Stanisław Wyspiański i Stanisław Ignacy Witkiewicz nie weszli do serbskiej literatury tłumaczonej w swoich czasach* (s. 75). Tłumaczenia nie doczekała się także poezja Bolesława Leśmiana, a żeby wytłumaczyć ten fakt, Ajdačić przywołuje badania Petara Bunjaka i Branislavy Stojanović, objaśniających ten brak odmiennością kodów kulturowych, różnicami w wartościowaniu bądź nieprzetłumaczalnością samych wierszy (Bunjak & Stojanovic 2018). Inni autorzy polskiego międzywojnia odkrywani byli przez Serbów dopiero w latach 50. i 60. XX wieku – można tu wymienić Bruno Schulza i jego przemożny wpływ na Danila Kiša (s. 76).

Spóźniona była polska recepcja serbskiej awangardy, odkrywanej dopiero w latach 70. XX wieku, dzięki publikacjom numerów tematycznych czasopisma *Literatura na Świecie*, a także pracy takich jugoslawistów jak Julian Kornhauser czy Jan Wierzbicki. Polski obraz serbskiej awangardy jest jednak (lub był do niedawna) – zdaniem Ajdačicia – zafałszowany. Ukształtował się on bowiem pod wpływem skanonizowanej percepcji surrealizmu autorstwa Marka Risticia – po wojnie ważnego działacza kulturalnego w socjalistycznej Jugosławii – która marginalizowała takich twórców jak Rastko Petrović, Miloš Crnjanski, Stanislav Vinaver, Moni de Buli czy Riste Ratković (s. 36).

Bibliograficzny przegląd przekładów powojennej prozy serbskiej na język polski pozwala zgodnie z przewidywaniami stwierdzić, że najpopularniejszym autorem był Ivo Andrić (s. 37–38) – co utwierdza w przekonaniu, że pisarze i ich *opera* mogą należeć do więcej niż jednej historii literatury narodowej. Mniej przewidywalna była konstatacja, iż *autorem, który w Polsce dzięki przekładom i towarzyszącym im krytykom zdobył relatywnie większą popularność niż w Jugosławii, był Miodrag Bulatović* (s. 39). Chętnie przekładano Mešę Selimovicia, Vladana Desnicę, Danila Kiša, Aleksandra Tišmę, Dragoslava Mihailovicia, Slobodana Selenicia czy Borislava Pekicia (s. 38–41). W przypadku tego ostatniego Ajdačić w swej książce zauważa załamanie dynamiki jego recepcji po śmierci Pekicia w 1992 roku (s. 41).

W przypadku literatury polskiej w Serbii pierwsza dekada powojnia naznaczona została przez socrealizm, a następnie ochłodzenie stosunków po zerwaniu stosunków z ZSRR i Blokiem Wschodnim przez Jugosławię – jednakże nawet i w tym okresie pojawiały się przekłady tekstów z epok wcześniejszych. W okresie późniejszym wpływ na selekcję tekstów tłumaczonych na język serbski mógł mieć fakt ekranizacji powieści, jak w przypadku przekładów *Granicy* Zofii Nałkowskiej czy *Dziewcząt z Nowolipek* Poli Gojawiczyńskiej. Taką okolicznością bywała również tematyka antyfaszystowska – stąd m. in. popularność przekładów powieści Jerzego Andrzejewskiego (s. 76–78). Istotnym elementem recepcji piśmiennictwa polskiego, odrębnie potraktowanym przez Ajdačicia, była literatura emigracyjna. Wydawano zatem od 1979 roku Sławomira Mrożka, od 1989 Witolda Gombrowicza, a przekłady z Kazimierza Brandysa czy Czesława Miłosza były dostępne w jugosłowiańskich księgarniach również w okresie, kiedy w Polsce pisarze ci objęci byli cenzurą (s. 81).

Uwarunkowania polityczne wpływały także na polsko-serbskie związki w zakresie dramatu i teatru. Do II wojny światowej w Polsce popularność zdobyła w zasadzie jedynie komedia Branislava Nušicia *Pani ministrowa (Gospođa ministarka)* (s. 46), natomiast w Serbii popularnością cieszyły się sztuki Aleksandra Fredry (s. 85). Realna współpraca stała się możliwa dopiero po odnowieniu stosunków między Jugosławią a państwami Bloku Wschodniego. Na początku lat 60. XX wieku dochodzi do jej intensyfikacji, w czym szczególną rolę odgrywają festiwale w Polsce i w Serbii. Szczególnie ważnym wydarzeniem było *Sterijino pozorje* w Serbskim Teatrze Narodowym w Nowym Sadzie, a także festiwal teatru eksperymentalnego BITEF, w którym uczestniczyli m. in. Jerzy Grotowski, Andrzej Wajda, Konrad Swinarski, Tadeusz Kantor czy Kazimierz Dejmek (s. 87–89). W Polsce publikowano teksty dramaturgów serbskich Jovana Hristicia, Velimira Lukicia, Miodraga Pavlovicia w latach 60. XX wieku, zaś w latach 80. publiczność mogła zapoznać się z komediami Dušana Kovačevicia na łamach czasopisma *Dialog*

(s. 50–51). Co do recepcji polskich dramaturgów w Serbii, Ajdačić obserwuje, że *w teatrach serbskich najczęściej wystawianym polskim autorem był bez wątpienia Sławomir Mrożek* (s. 90).

Okres transformacji ustrojowej po 1989 i 1990 roku zarówno w Polsce, jak i w Serbii stworzył trudności dla działalności wydawniczej, głównie z powodu zarzucenia subwencjonowania działalności kulturalnej i, w konsekwencji, upadku licznych wydawnictw – w Polsce m.in. Wydawnictwa Łódzkiego, odpowiedzialnego za Bibliotekę Jugosłowiańską (s. 41), a w Serbii – wydawnictw *Nolit*, *Rad* czy *Vuk Karadžić* (s. 82).

Wnikliwy przegląd tłumaczeń z języka serbskiego na polski po 1990 roku pozwala na konstatację, że *(…) pod względem liczby przetłumaczonych tytułów, Kiš ewidentnie dla polskich wydawców był najważniejszym pisarzem serbskim w ostatnim dwudziestoleciu* (s. 43). Co do trendów w tematyce literatury tłumaczonej na polszczyznę, ważny motyw stanowił rozpad Jugosławii (s. 44). Od początku XXI wieku zauważalny jest też wzrost liczby przekładanych tomików poezji serbskiej (s. 36–37). W przypadku recepcji literatury polskiej w Serbii zauważalnym fenomenem była popularność przekładów Wisławy Szymborskiej (s. 79–81).

PODSUMOWANIA I POSTULATY

Kończąc swój przegląd polsko-serbskich związków literackich, Dejan Ajdačić przedstawia wniosek dotyczący ich ogólnego charakteru: *symetryczna recepcja literatury w dwóch kulturach nie jest regułą, a raczej wyjątkiem* (s. 99). Dialektykę symetrii i asymetrii uwarunkowała najpierw popularność Karadžiciowskich zbiorów epiki ludowej, następnie nadrabianie zaległości w ruchu przekładowym w latach 30. XX wieku, nie bez wpływu były też czynniki polityczne, nierzadko ograniczające, ale, przykładowo, od lat 60. do 90. XX wieku sprzyjające powstawaniu licznych przekładów, zwłaszcza z języka serbskiego na polski, ale i w drugą stronę.

Ogromną rolę w historiach wzajemnych związków literackich odegrali tłumacze, nie tylko z uwagi na sam fakt przełożenia dzieł z jednego języka na drugi, ale i w charakterze osobistości, autorytetów i pośredników kulturowych. Dejan Ajdačić wymienia tu takie postaci jak – z Serbii – Stojan Subotin, Petar Vujičić, Biserka Rajčić czy Milica Markić, a z Polski – Zygmunt Stoberski, Branko Ćirlić, Danuta Ćirlić Straszyńska, Dorota Jovanka Ćirlić, Magdalena Petryńska, Grzegorz Latuszyński (s. 100). Tym samym potwierdzenie znajdują tezy Leszka Małczaka (2015) o funkcjonowaniu tłumacza jako *instytucji*.

Przegląd całokształtu polsko-serbskich związków literackich pozwala Ajdačiciowi stwierdzić, że w recepcji literatury obcej możliwe są korekty. Stanowią one *(…) zmianę obiektów zainteresowania w odniesieniu do epok literackich, autorów i dzieł literatury obcej* (s. 101). Korekta może wpłynąć na przebudowę skanonizowanej hierarchii utworów, a także wprowadzić do

recepcji teksty, którym przedtem nie poświęcano większej uwagi, a które odgrywają istotną rolę w historiach literatur narodowych (s. 101).

W charakterze podsumowania swojej książki, Dejan Ajdačić wysuwa szereg postulatów, które pozwoliłyby na popularyzację literatury serbskiej w ramach kultury polskiej, a także literatury polskiej w Serbii – punktem wyjścia jest umożliwienie jak najszerszego dostępu do przekładów i tekstów krytycznych. W tym celu pomocna mogłaby być digitalizacja przekładów w ramach bazy elektronicznej literatury serbskiej dla Polaków i polskiej dla Serbów, zawierająca *przetłumaczone utwory literackie, aktualizowane bibliografie przekładów, biografie pisarzy i tłumaczy, teksty o utworach literackich (od krytyk po książki)* (s. 102).

Na dłuższą metę takie przedsięwzięcie mogłoby się zdaniem Ajdačicia przyczynić także do korekty recepcji, prowokując powstawanie nowych tłumaczeń pisarzy, których twórczości nie poświęcono dotąd wystarczającej uwagi (s. 103).

Postulowana przez Dejana Ajdačicia platforma poświęcona polsko-serbskim więzom literackim powinna mieć też charakter interaktywny – uwzględniając przegląd wydarzeń kulturalnych, wykraczać poza przestrzeń wyłącznie wirtualną, obejmując także organizację spotkań młodych serbistów i polonistów (s. 103). Wydaje się, że jest to projekt bardzo ambitny, który jednak mógłby się przyczynić do umocnienia literackich więzów polsko-serbskich, warty zatem wsparcia finansowego i instytucjonalnego.

Póki co dysponujemy syntetyczną pozycją, która bardzo dobrze oddaje symetryczną i asymetryczną dynamikę recepcji piśmiennictwa serbskiego w Polsce i polskiego w Serbii. Publikacja Dejana Ajdačicia (2021) *Poljsko-srpske književne veze* daje szereg cennych wskazówek dotyczących ewolucji horyzontów oczekiwań publiczności literackiej i jej związków z uwarunkowaniami społeczno-politycznymi, polityką wydawniczą czy postaciami tłumaczy. Jest ona z pewnością godna polecenia nie tylko obecnym i przyszłym tłumaczom literatury polskiej i serbskiej, ale także badaczom i adeptom filologii.

References

Ajdacic 2021: Ajdacic, Dejan. *Polish-Serbian Literary Relations. Translations and Reception.* University of Gdansk Press, 2021. [In Serbian: Ajdačić, Dejan. *Poljsko-srpske književne veze. Prevodi i recepcija.* Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2021.]

Bunjak & Stojanovic 2018: Bunjak, Petar & Branislava Stojanovic. "Bolesław Leśmian's Serbian 'a-not-fully-attained-incarnation'." *Tekstualia*, no 1/52 (2018): 65–76. [In Polish: Bunjak, Petar & Branislava Stojanović. „Bolesława Leśmiana serbskie niedowcielenie." *Tekstualia*, nr 1/52 (2018): 65–76.]

Czerwinski 2018: Czerwinski, Maciej. *World War II in Croatian and Serbian Narrative Prose (1945–2015)*. Zagreb: Croatian University Press, 2018. [In Croatian: Czerwiński, Maciej. *Drugi svjetski rat u hrvatskoj i srpskoj prozi (1945–2015)*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2018.]

Jauss 1978: Jauss, Hans Robert. "Literary History as a Challenge to Literary Theory." In Maricki, Dusanka, ed. *Reception Theory in Literary Theory*: 36–82. Beograd: Nolit, 1978. [In Serbian: Jaus, Hans Robert. „Književna istorija kao izazov nauci o književnosti." In Maricki, Dušanka, ed. *Teorija recepcije u nauci o književnosti*: 36–82. Beograd: Nolit, 1978.]

Jauss 1999: Jauss, Hans Robert. "Reception Aesthetics and Literary Communication." In Ulicka, Danuta, ed. *Literary Theory and Methodology of Literary Studies*: 267–282. Warsaw: Didactic Press of the Warsaw University's Faculty of Polish Studies, 1999. [In Polish: „Estetyka recepcji i komunikacja literacka." In: Ulicka, Danuta, red. *Teoria literatury i metodologia badań literackich*: 267–282. Warszawa: Wydawnictwo Dydaktyczne Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, 1999.]

Kubik 2015: Kubik, Damian. *Southern Slavic "Imagined Culture". Mickiewicz and 19th Century Cultural Discourses in Serbia and Croatia*. Kraków: Nomos, 2015. [In Polish: Kubik, Damian. *Południowosłowiańska „kultura wyobrażona". Projekt Mickiewiczowski a dziewiętnastowieczne dyskursy kulturowe w Serbii i Chorwacji*. Kraków: Nomos, 2015.]

Malczak 2015: Malczak, Leszek. "The Translator as an Institution – the Case of The Polish People's Republic and the Second Yugoslavia." *Przeklady Literatur Slowianskich*, no 6/1 (2015): 281–289. [In Polish: „Tłumacz jako instytucja – przypadek PRL i drugiej Jugosławii." *Przekłady Literatur Słowiańskich*, nr 6/1 (2015): 281–289.]

Mandelkow 1978: Mandelkow, Karl Robert. "Problems in Reception History." In Maricki, Dusanka, ed. *Reception Theory in Literary Theory*: 116–128. Belgrade: Nolit, 1978. [In Serbian: Mandelkow, Karl Robert. „Problemi istorije delovanja." In Maricki, Dušanka, ed. *Teorija recepcije u nauci o književnosti*: 116–128. Beograd: Nolit, 1978.]

Mandelkow 1980: Mandelkow, Karl Robert. "Problems in Reception History." *Pamietnik Literacki*, no 71/1 (1980): 245–258. [In Polish: Mandelkow, Karl Robert. „Problemy historii oddziaływania." *Pamiętnik Literacki*, nr 71/1 (1980): 245–258.]

PIOTR MIROCHA, PHD
Jagiellonian University in Krakow
https://orcid.org/0000-0002-5752-5890